

tityille kuvauksena ihanteellisesta kristillisestä elämäntavasta.

Kirjan kolmannessa osassa on artikkeleita apostolisiinisiin liittyvistä aihepiireistä. Osa keskittyy yhteen tai pariin tekstiin, osassa taas on laajempia läpileikkauksia. Apostolisten isien suhdetta juutalaisuuteen käsittelee Raimo Hakola (237–60). Hänen mukaansa kokoelman tekstit syntyivät tilanteessa, jossa kristinuskon ja juutalaisuuden rajat eivät olleet selkeitä varsinkaan käytännön tasolla, eletyn uskonnollisuuden näkökulmasta. Kristityt saattoivat osallistua myös juutalaisen synagogan toimintaan, mistä nousi rajanvedon tarve. Apostolisten isien teksteissä luodaan rinnakkainen todellisuus juutalaisuudelle: sapatintilalle viikottaiseksi juhlapäiväksi nostetaan ”Herran päivä” eli sunnuntai ja juutalaisten paastopäivät (maanantai ja torstai) korvataan omilla (keskiviikko ja perjantai, Did.). Muutos tapahtui kuitenkin hitaasti; vielä pari vuosisataa myöhemmin Johannes Krysostomos satti synagogissa vierailuvia kristittyjä saarnoissaan. Kirjan päätösluvussa Asikainen pohtii Ignatiuksen kirjeiden ja Polykarpoksen marttyyrikuoleman kuvauksia marttyyriudesta (313–30). Kertomuksessa Polykarpoksen kuolemasta näkyvät sekä juutalaisista marttyyrikertomuksista että kreikkalaisesta filosofiasta saadut vaikutteet. Gender-näkökulma nousee vahvasti ja aiheellisesti esiin: Polykarpoksen pelottomuus ja järkähtämättömyys kuoleman edessä heijastavat antiikin ihanteita tosimehuudesta.

Kirja on monin tavoin ansiokas johdatus apostolisiinisiin. Tekstien tulkintaan liittyviä kysymyksiä pohditaan selkeästi, monipuolisesti ja uusimpaan tutkimukseen perustuen. Temaattiset artikkelit ovat

keskeisiä kokoelman tekstien ymmärtämisen kannalta. Tarkempaa huomiota johdannossa olisi mielestäni voinut kiinnittää kahteen aihepiiriin: 1) Kokoelman rajat ovat huokoisia. Varsinkaan raja Uuden testamentin teksteihin ei ole selkeä. Kirjassa olisi voinut pohtia tarkemmin, mitä seuraa siitä, että osa kokoelman teksteistä esiintyy varhaisissa koko Uuden testamentin sisältävissä käsikirjoituksissa (Alexandrinus: 1–2 Clem.; Sinaiticus: Barn., Herm.). Tarkoittaako tämä, että näissä käsikirjoituksissa oli mukana Uuden testamentin ”ulkopuolisia” tekstejä (esim. s. 170)? Vai sitä, että osa teksteistä, joita me kutsumme ”apostolisiksi isiksi”, kuului joidenkin varhaisten kristittyjen Raamattuun – eli heidän Raamattunsa oli erilainen kuin meidän Raamattumme? 2) Katsaus siihen, mitä apostoliset isät kertovat kirkollisten tehtävien kehityksestä, olisi voinut olla hyödyllinen kirjan lukijoille. Seurakuntien johtajat (piispat, diakonit, presbyteerit) ovat keskeisessä asemassa useissa kokoelman teksteissä. Heitä kannustetaan oikeanlaiseen johtajuuteen ja muita seurakuntalaisia kuuliaisuuteen johtajiaan kohtaan. Voisiko tästä tehdä päätelmiä myös siitä, keille ja kenen tarpeita silmällä pitäen apostolisten isien tekstit aikanaan syntyivät ja säilyivät?

Ismo Dunderberg
Uuden testamentin
eksegetiikan professori
Helsingin yliopisto

PHILIP GOFF, ARTHUR E. FARNSELEY II & PETER J. THUESSEN (EDS.)
The Bible in American Life. New York: Oxford University Press 2017.
429 s.

Kolmen Indianassa, raamattuvyöhykkeellä toimivan professorin toimittama artikkelikokoelma *The Bible in American Life* pureutuu monipuolisesti Raamatun vaikutukseen amerikkalaisessa kulttuurissa, politiikassa ja yhteiskunnassa. Teos koostuu peräti 28 artikkelista, joiden aikajänne ulottuu pyhiinvaeltajaisista e-kirjaan. Varsinaisia artikkeleita edeltävässä katsauksessa toimittajat tekevät selkoa Raamatun lukemisesta nykyhetken Yhdysvalloissa. Sitä täydentää Corwin E. Schmidtin artikkeli, jossa tämä analysoi Raamatun käyttöä amerikkalaisten arjessa toisesta maailmansodasta lähtien.

Odotusten mukaisesti Raamatun lukeminen on Yhdysvalloissa aktiivisinta etelässä ja yli 75-vuotiaiden keskuudessa. Sen sijaan merkille pantavaa on, että nuorista aikuisista lähes puolet ilmoittaa lukevansa Raamattua ja että ero vanhimman ja nuorimman kohortin välillä on vain 12 %. Päivittäin Raamattua ilmoitti lukevansa lähes joka viides, viikoittain yli puolet. Maantieteellinen ero itärannikon ja etelän välillä on merkittävä. Paul Harvey arvioi artikkelissaan Raamatun vaikutusta etelän kulttuuriin ja populaarimusiikkiin. Kokonaisen artikkelin keskittymisen juuri tähän aiheeseen on hyvin perusteltua.

Amerikkalaisessa sekularisatututkimuksessa itä- ja länsirannikko on usein maallistumisessa rinnastettu. Lännessä kuitenkin lähes puolet pitää itseään raama-

tunlukijoina, kun itärannikolla näin tekee vain noin joka kolmas. Myös etninen tausta vaikuttaa. Ahkerimpia raamatunlukijoita ovat mustat, joista 70 % luki vuoden 2016 aikana Raamattua vähintään kerran. Vastaavat luvut olivat latinojen keskuudessa 44 % ja valkoisten 46 %. Tulokset kertovat vahvemmassa spiritualiteetista etelän mustien kuin perinteisten pohjoisten kirkkojen jäsenten parissa. Latinoiden lukua selittää se, ettei Raamatun yksityinen lukeminen ole katolisuuksessa keskeisin uskonharjoituksen muoto.

Katsaus kartoittaa myös näkemyksiä Raamatusta. "Jumalan erehtymättömänä sanana" sitä piti 45 %, kielteisesti tähän vastasi 15 %. Loput eivät osanneet määrittää kantaansa. Tulos osoittaa epävarmuuden kasvun Yhdysvaltojen maallistuneimmissa osavaltioissa. Kysymys Raamatun luonteesta "Jumalan inspiroimana sanana" tuo puolestaan esiin polarisaation maallistuvan yhteiskunnan ja uskonnollisen oikeiston välillä. Vastaajista lähes puolet vastasi kysymykseen kielteisesti, 46 % myönteisesti. Raamattua piti pelkkänä satukirjana 9 % vastaajista. Luku osoittaa, että Raamatun auktoriteetista irtautumisella, johon vapaa-ajattelukin on Yhdysvalloissa perinteisesti perustunut, on kasvupotentiaalia koulutetun keskiluokan parissa. Uskonnollisen monimuotoisuuden lisääntymisestä kertoo, että vain puolet lukee perinteistä *King James Bible*-käännöstä muiden turvautuessa muihin käännöksiin.

Historiallisen taustan Raamatun auktoriteetin ymmärtämiselle osana puritaanien perintöä tarjoaa Jan Stievermann mainiossa artikkelissaan, joka esittelee myös eksegetiikan harjoitusta kolonialisissa

Amerikassa. Amanda Friesenin artikkelissa kiinnitetään huomiota myös sukupuolten välisiin eroihin Raamatun lukemisessa. Naisille Raamatun lukeminen on Yhdysvalloissa nykyään selvästi tietoisempi uskonilmaus kuin miehille.

Varsinaisen antologian avaa Linford D. Fisherin kirjahistoriallinen artikkeli vanhimman Amerikassa painetun Raamatun, vuoden 1663 "intiaaniraamatun", käytöstä. Fisher pohtii käännöksen julkaisemista kolonialismin kontekstissa ja avaa myös näkökulmia kääntämisen ongelmiin. Esimerkiksi ilmaus *chepiohkomukqut* tarkoitti Fisherin mukaan oikeastaan "tyhjiä kallojen taloa", sillä alkuperäiskansoilta puuttui helvetin käsite. Fisher esittelee lisäksi intiaaniraamatun reseptiä reunamerkitöiden avulla. Ensimmäinen kansankielinen Raamattu menetti merkityksensä 1800-luvulla, kun Amerikan alkuperäiskansojen parissa työskennelleet lähetystyöntekijät siirtyivät käyttämään englantia.

Myös Robert E. Brownin artikkeli Raamatusta valistusajan Amerikassa on teoksen kokonaisuudessa merkittävä, sillä se osoittaa, miten Raamatun inhimillisuus nousi 1700-luvulla vähitellen yhä tärkeämmäksi. Artikkelin pohjustaa onnistuneesti edellä mainittuja faktoja, jotka liittyvät amerikkalaisten käsityksiin Raamatusta inspiroituna sanana. Lisäksi se esittelee sanainspiraatio-opin suhdetta koloniaalisen ajan raamattukritiikkiin. Molemmat edellä mainitut artikkelit valaisevat myös raamattuteologiaa varhaisessa Amerikassa. Maininnan arvoinen tässä yhteydessä on myös Jason A. Hentschelin artikkeli Raamatun luotettavuudesta ja eksklusiivisuudesta amerikkalaisessa evankelikaalisuudessa.

Beth Barton Schweiger pohtii Raamatun asemaa ja merkitystä 1800-luvun romantiikassa, aikakautena, jolloin hurskaiden kirjasten painaminen saavutti silloisen huipunsa. Tähän jaksoon liittyy myös Raamatun kertomusten leviäminen laajojen piirien keskuudessa halpoina editioina, traktatteina, pamfletteina sekä almanakkojen ja lehtien osina. Romantiikan ajan Amerikassa runous dominoi kirjallisuutta. Siksi oli luontevaa, että myös Raamattu puettiin säkeiksi ja riimeiksi hartaus- ja virsikirjoissa. Runomuotoisten raamatunlauseiden keräily oli suosittua erityisesti nuorten tyttöjen parissa. Hieman kärjistetyksi sanottuna romantiikka estetisoi Raamatun lukemisen. Mark Twainin *Huckleberry Finn*-teoksessakin (1884/1885) mainittu tapa opetella koulussa ulkoa Raamatun jakeita lienee tätä perua. Schweiger osoittaa myös, millainen merkitys Raamatulla oli sekä amerikkalaisille herätysliikkeille että sosiaaliselle reformismille, erityisesti abolitionismille. Hän katsoo, että romantiikalle ominainen usko inhimilliseen toimintaan, muutoksen näkö ja usko sen toteutumiseen nojasivat aikakauden raamattunäkemykseen ja yhdistivät tänä aikana syntyneitä liikkeitä siitä huolimatta, että niiden pyrkimykset saattoivat näyttytyä vastakkaisina.

E erityisen kiinnostava artikkeli on Emerson B. Poweryn tutkimus Raamatun "valkoisuudesta" ja "mustasta mielikuvituksesta". Sen keskiössä oleva, Mark Nollilta lainattu ajatus orjuudesta Raamatun tulkinnasta käytyä taisteluna on lisäksi luonteva jatko edelliseen artikkeliin. Artikkelin edustaa paitsi rodun huomioon ottavaa sensitiivistä kontekstuaalista luentaa myös mikrohistoriaa sikäli, että Powery tarkastelee "valkoisuutta"

Raamatussa pääasiassa vain yhden henkilön, William J. Andersonin, eksegeesin (1857) valossa. Kyseisessä kohdassa (2. Kun. 5:27) kerrotaan, miten Naamanin spitaali tarttui hänen palvelijaansa Gehasiin, joka lähti Elisan luota ”spitaalista lumivalkeana”. Andersonin tulkinnassa Gehasi edusti valkoisuutta, vaikka hän ei suoranaisesti yleistänyt tämän paheita kaikkiin valkoisiin. Vastapainoksi Haamin kiroukselle (Gen. 9:18, 25) – joka aikalaisten ”valkoisessa tulkinnassa” perusteli valkoisten ylivaltaa – hän tarjosi esimerkin, joka avasi vastakkaiselle, radikaalille ”mustalle tulkinnalle” mahdollisuuden arvioida kriittisesti valkoisia orjaisäntiä ja näiden moraalialia.

Amy Easton-Flake tarkastelee Raamatun käyttöä mormoninaisten parissa. Näkökulma on kiinnostava, sillä naiset olivat mormonismien syntyvaiheessa ”marginaalin marginaalissa”. Periaatteessa mormonit jakoivat protestanteille pyhän *sola scriptura*-periaatteen, mutta se ei estänyt heitä antamasta Mormonin kirjalle normatiivista asemaa yhteisössä. Tämä johtui Easton-Flaken mukaan siitä, että mormonien raamatunlukutapaa ohjasivat käytännölliset pyrkimykset. Esimerkiksi liikkeelle keskeistä moniavioisuutta perusteltiin Raamatulla, mutta viittaukset muissa kysymyksissä saattoivat olla epätarkkoja, tilannesidonnaisia tai peräti tarkoitushakuisia. Tämä antoi liikkeen johtajille liikkumavaraa käytännön asioissa, ilman että heidän olisi epäilty poikenneen Raamatusta. Juuri se toisaalta houkutteli mormonismien piiriin henkilöitä, jotka pitivät itseään syvästi hurskaina, mutta olivat valmiita hyväksymään ajan ihanteista poikenneen suurpiirteisemmän tulkinnan. Mormoninaiset omak-

sivat tämän metodin ja ryhtyivät liikkeen omissa lehdissä puolustamaan itselleen tärkeitä poliittisia, sosiaalisia ja naisten oikeuksiin liittyneitä kysymyksiä Raamattuun viittaamalla. Tämä Raamattuun viittaus argumentaatio antoi pontta heidän vaatimuksilleen ja heille itselleen huomattavia vapauksia rooliroolituksista, joita liike oli heihin kohdistanut. Raamatun merkitystä amerikkalaisen feminismien ensimmäisessä aallossa selvittävä Claudia Setzerin artikkeli on tälle luontevaa jatkoa.

Mielenkiintoinen on myös Matthew Avery Suttonin artikkeli Raamatun käytöstä tulevaisuuden ennustajana, vaikka postmilleniarismia (uskoa siihen, että tuleva utopistinen maailma on immanenttinen) on sinänsä analysoitu jo aikaisemmin runsaasti. Sutton arvioi, että uranuurtajina 1870-luvulla Raamatun futuristisessa ja apokalyptis-eskatologisessa tarkastelussa Yhdysvalloissa olivat chicalgolainen liikemies William Blackstone ja hänen ystävänsä Dwight L. Moody. Fundamentalistinen eskatologia koki 1900-luvun alkupuolella selviä takaiskuja ennustusten epäonnistuttua, mutta erityisesti toinen maailmansota viritti sen uudestaan. Myös Neuvostoliitolla oli keskeinen sija lopunajallisissa tulkinnissa. Kokonaisuudessaan artikkeli tarjoaa mehukkaan näkökulman siihen, miten Raamatun tulkinta vaikutti amerikkalaisten Neuvostoliitto-kuvaan kylmän sodan aikana ja sen jälkeen.

Myös raamattupiirit ja -luokat saavat osakseen ansaitun huomion Christopher D. Cantwellin artikkelissa, jossa tämä piirtää niistä kuvan lupaavasta alusta hiipumiseen ja uuteen nousuun 1800-luvulla. Cantwell esittää, että kiihtynyt immigraatio synnytti 1800-luvun

loppupuolella kasvanutta huolta maahanmuuttajien hengellisestä tilasta. Raamattuluokat tarjosivat keinon palauttaa ”laumasta eksyneet”, kirkossa käymisen ja pyhäkoulun unohtaneet, amerikkalaisen protestanttisen uskonharjoituksen piiriin.

Olenainen osa yhdysvaltalaisista raamattukulttuuria on myös Raamatun kaupallinen levittäminen (Daniel Vaca). Uusimmassa osuudessa tarkastellaan lisäksi muun muassa lasten Raamattujen trendejä, Raamatun suhdetta perustuslain arvoihin sekä Raamatun lukemista digitaalisesti ja sen herättämiä tunteita. Epilogissa Mark A. Noll vetää antologian tulokset yhteen. Hänen mukaansa Raamatun poliittisuus ja yhteiskunnallisuus perustuvat jatkumoon, Raamatun pitkään vaikutukseen Amerikassa. Se on seurausta kirkkojen, tunnustuskuntien, koulujen, uskonnollisten yhdistysten ja erityyppisten organisaatioiden määrätietoisestä työstä. Tämän indianalaisten projekti osoittaa vastaansanomattomasti.

Esko M. Laine
Suomen ja Skandinavian
kirkkohistorian dosentti
Helsingin yliopisto